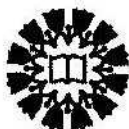


مبانی حقوق عمومی

دکتر خیرالله پروین

تهران

۱۳۹۳



سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

حقوق ۱۰۷

سرشناسه: پروین، خیرالله، ۱۳۴۲ -	
عنوان و نام پدیدآور: مبانی حقوق عمومی / خیرالله پروین.	
مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۳.	
مشخصات ظاهری: چهارده، ۴۲۲ ص.	
فروست: «سمت»؛ ۱۷۹۶. حقوق؛ ۱۰۷.	
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۲-۰۰۱۸۳-۱۰۰۰۰۰ ریال	
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا	
یادداشت: پشت جلد به انگلیسی:	
Kheirollah Parvin. Principles of Public Law.	
یادداشت کتابخانه: ص. ۴۱۴-۴۲۲؛ همچنین به صورت زیرنویس.	
موضوع: حقوق عمومی	
شناخت افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی	
رده‌بندی کتبی: ۱۷۹۶ / پ / K ۳۱۵۰	
رده‌بندی دیویی: ۳۴۲	
شماره کتابشناسی ملی: ۴۸۱۷	

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی



مبانی حقوق عمومی

دکتر خیرالله پروین (دانشیار دانشگاه تهران)

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۳

تعداد: ۵۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»

چاپ: یاران (قم)، صحافی: زرین (قم)

قیمت: ۱۰۰۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشنده و واسطه‌ها مسئول تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۴۴۴۴۲۵۰-۲.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

سخن «سمت»

یکی از هدفهای مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنایی و سبکی این دروس است.

در انقلاب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد در سازمان مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۳/۱/۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را، که به انتظارات «سمت» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم بپردازد و در رشته های مختلف علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن باید به تدریج و پس از انقلاب و یادآورهای پیاپی ارباب نظر به دست آید. انتظار دارد که این بزرگواران از این هیأت و راهنمایی دریغ نوزند و با پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در اصلاح کتب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته حقوق در مقطع کارشناسی ارشد به عنوان منبع اصلی درس «مبانی حقوق عمومی» به ارزش ۲ واحد تدوین شده است. امید است که علاوه بر جامعه دانشگاهی سایر علاقه مندان نیز از آن بهره مند شوند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
	بخش اول: قلمرو و ماهیت حقوق عمومی
۷	فصل اول: تفکیک حقوق عمومی از حقوق خصوصی
۷	مبحث اول: تقسیمات مهم در ساختار علم حقوق
۹	گفتار اول: حقوق عمومی و تاریخی
۹	گفتار دوم: حقوق نوشته و نانوس (حقوق مکتوب و غیر مکتوب)
۱۰	گفتار سوم: قوانین ماهوی و شکلی
۱۱	گفتار چهارم: حقوق طبیعی و وضعی
۱۳	گفتار پنجم: قواعد حقوقی آمره و تکمیلی
۱۵	مبحث دوم: حقوق عمومی و خصوصی
۱۶	گفتار اول: پیشینه تاریخی تفکیک حقوق عمومی و خصوصی
۲۰	بند اول: تحولات تاریخی مؤثر در تمایز حقوق عمومی و خصوصی
۲۲	بند دوم: حیات مستقل حقوق عمومی
۲۶	گفتار دوم: مبنای تفکیک و تمایز حقوق عمومی و خصوصی
۲۶	گفتار سوم: معیارهای تمایز حقوق عمومی و خصوصی
	بند اول: معیار ماهوی
۳۰	بند دوم: معیار شخصی
۳۱	بند سوم: معیار حاکمیت
۳۷	گفتار چهارم: معیار اصلی تمایز حقوق خصوصی و عمومی
۴۰	گفتار پنجم: آثار و نتایج عملی تفکیک حقوق عمومی از خصوصی
۴۲	گفتار ششم: تفاوت مراجع نظارت و دادرسی در حقوق عمومی و خصوصی
۴۲	بند اول: تفاوت مراجع نظارت

- بند دوم: اختلاف در مراجع دادرسی ۴۵
- گفتار هفتم: تفاوت ماهیت و قلمرو حقوق عمومی و خصوصی ۴۷
- گفتار هشتم: مقایسه تعاریف حقوق عمومی و خصوصی ۵۰
- گفتار نهم: تأثیرات متقابل حقوق عمومی و خصوصی ۵۲
- بند اول: محدودیتهای حق مالکیت خصوصی در حقوق عمومی ۵۳
- بند دوم: ملی کردن مؤسسات ۶۰
- بند سوم: حقوق عمومی و نهاد خانواده ۶۱
- بند چهارم: کشاورزی و موازین حقوق عمومی ۶۲
- فصل دوم: ماشین حقوق عمومی ۶۵
- مبحث اول: ریشه حقوق عمومی در جهان ۶۶
- مبحث دوم: پیشینه حقوق عمومی در ایران ۶۹
- فصل سوم: ماهیت حقوق عمومی ۷۳
- مبحث اول: ماهیت حقوق عمومی در دو نظام حقوقی بزرگ جهان ۷۴
- گفتار اول: نظام حقوق رومی - ژرمنی ۷۵
- بند اول: بررسی کلی حقوق عمومی در نظام رومی - ژرمنی ۷۶
- بند دوم: بررسی حقوق اداری در نظام حقوقی رومی - ژرمنی ۷۹
- گفتار دوم: نظام حقوقی کامن لا ۸۳
- بند اول: بررسی کلی حقوق عمومی در نظام حقوقی کامن لا ۸۶
- بند دوم: بررسی حقوق اداری در نظام حقوقی کامن لا ۸۸
- مبحث دوم: موضوع حقوق عمومی ۹۰
- فصل چهارم: مبانی حقوق عمومی ۹۲
- مبحث اول: نظریه حقوق الهی (ارتباط حقوق عمومی و مذهب) ۹۸
- گفتار اول: تحولات حقوق عمومی در نظامهای حقوقی دینی ۹۸
- بند اول: نظام حقوقی یهود ۹۸
- بند دوم: نظام حقوقی مسیحیت ۹۹
- بند سوم: نظام حقوقی اسلام ۱۰۱
- گفتار دوم: نظامهای حقوقی دینی و تبیین نهادهای سیاسی مطلوب ۱۰۷
- مبحث دوم: نظریه حقوق طبیعی (ارتباط حقوق عمومی و حقوق طبیعی) ۱۱۰

۱۱۰	مبحث سوم: نظریه حقوق فردی (ارتباط حقوق عمومی و ارزشهای اساسی)
۱۱۳	گفتار اول: خصوصیات و شرایط مکتب فردی
۱۱۳	گفتار دوم: انتقادات بر مکتب حقوق فردی
۱۱۵	مبحث چهارم: نظریات اجتماعی
۱۱۶	گفتار اول: نظریه لئون دوگی
۱۱۷	گفتار دوم: نظریات مارکسیستی
۱۱۸	مبحث پنجم: نظریه حقوق دولتی (ارتباط حقوق عمومی و نهاد دولت)
۱۱۹	فصل پنجم: منابع حقوق عمومی
۱۲۰	مبحث اول: اصول آشنایی با منابع در رشته‌های حقوقی
۱۲۲	مبحث دوم: طبقه‌بندی منابع حقوق عمومی
۱۲۳	گفتار اول: طبقه‌بندی منابع سیاسی
۱۲۳	گفتار دوم: ارزش انتقادی منابع سیاسی صاحب‌نظران (دکترین)
۱۲۵	گفتار سوم: قوانین و مقررات مدون
۱۲۵	گفتار چهارم: موازین عرفی
۱۲۹	فصل ششم: ارکان رابطه حقوقی مبتنی بر حقوق عمومی
۱۲۹	مبحث اول: انسان
۱۳۲	مبحث دوم: جامعه
۱۳۵	مبحث سوم: حکومت
۱۳۷	فصل هفتم: اصول حاکم بر حقوق عمومی
۱۳۷	گفتار اول: اصل اقتدار
۱۳۸	گفتار دوم: اصل قانون‌مداری
۱۳۹	گفتار سوم: اصل مسئولیت
۱۴۱	فصل هشتم: شاخه‌های حقوق عمومی
۱۴۱	مبحث اول: حقوق اساسی
۱۴۲	گفتار اول: تحولات حقوق اساسی
۱۴۳	گفتار دوم: ماهیت حقوق اساسی
۱۴۶	گفتار سوم: موضوعات حقوق اساسی
۱۴۸	مبحث دوم: حقوق اداری

۱۴۹	گفتار اول: ماهیت حقوق اداری
۱۵۰	گفتار دوم: ویژگیهای حقوق اداری
۱۵۵	مبحث سوم: حقوق مالیه عمومی
۱۵۸	مبحث چهارم: حقوق بین الملل عمومی
۱۶۴	مبحث پنجم: حقوق جزا
۱۶۴	گفتار اول: ماهیت عمومی حقوق جزا
۱۶۸	گفتار دوم: ماهیت و تحولات حقوق جزا
۱۷۱	مبحث ششم: آیین دادرسی مدنی
۱۷۲	مبحث هفتم: حقوق کار
۱۷۳	مبحث هشتم: تأمین اجتماعی
۱۷۵	مبحث نهم: حقوق عمومی اقتصادی

بخش دوم: دولت و حاکمیت

۱۸۱	فصل اول: واژه‌شناسی مفهیم دولت
۱۸۳	فصل دوم: مراحل تحول و توسعه برای سیاسی
۱۸۳	مبحث اول: تجمعات نخستین
۱۸۵	مبحث دوم: نظم منطقه‌ای در روستاها
۱۸۷	مبحث سوم: جوامع قبیله‌ای
۱۸۷	مبحث چهارم: نظام فئودالی
۱۸۸	مبحث پنجم: نظام پادشاهی
۱۹۰	مبحث ششم: امپراتوریه‌ها
۱۹۱	مبحث هفتم: نهاد دولت

۱۹۷	فصل سوم: مراحل مختلف تحول تاریخی دولت
۱۹۷	مبحث اول: دولت در یونان باستان
۱۹۹	مبحث دوم: دولت در امپراتوری روم
۱۹۹	مبحث سوم: دولت در قرون وسطی
۲۰۰	مبحث چهارم: دولت در دوره جدید

۲۰۳	فصل چهارم: ماهیت نهاد دولت
۲۰۳	مبحث اول: ماهیت عمومی دولت

۲۰۴	مبحث دوم: ماهیت قانونی دولت
۲۰۵	مبحث سوم: ماهیت اجتماعی دولت
۲۰۶	مبحث چهارم: ماهیت فلسفی دولت
۲۰۷	مبحث پنجم: مفهوم حقوقی دولت
۲۰۷	گفتار اول: برخورداری از شخصیت حقوقی
۲۰۹	بند اول: دیدگاه قائلان به شخصیت حقوقی دولت
۲۱۰	بند دوم: دیدگاه نفی کنندگان شخصیت حقوقی دولت
۲۱۱	گفتار دوم: برخورداری از حاکمیت و سلطه سیاسی
۲۱۴	فصل پنجم: نظریات دولت
۲۱۵	مبحث اول: نظریات قراردادی
۲۱۵	گفتار اول: نظریه قرارداد
۲۱۷	گفتار دوم: نظریه تحول تاریخی نهاد خانواده
۲۱۹	گفتار سوم: نظریه تأثیر ساختارهای طبقاتی و اقتصادی در ...
۲۱۹	بند اول: تفسیر مادی تاریخ
۲۲۰	بند دوم: تحولات دولت در کشورهای مختلف
۲۲۲	بند سوم: نقد دیدگاههای مارکس در خصوص دولت
۲۲۳	گفتار چهارم: نظریه انگلس
۲۲۵	گفتار پنجم: نظریه تحول تاریخی نهادهای اجتماعی
۲۲۷	گفتار ششم: نظریه تفویض حاکمیت الهی به پادشاهان و سلاطین و امپراتورها
۲۲۸	گفتار هفتم: نظریه خاستگاه طبیعی و فطری دولت
۲۳۰	مبحث دوم: نظریات قراردادی
۲۳۱	گفتار اول: نظریه توماس هابز
۲۳۴	گفتار دوم: نظریه جان لاک
۲۳۶	گفتار سوم: نظریه ژان ژاک روسو
۲۴۰	گفتار چهارم: مقایسه نظریات قراردادی
۲۴۱	گفتار پنجم: انتقادات وارد بر نظریات قراردادی
۲۴۳	مبحث سوم: نظریات اسلامی
۲۴۳	گفتار اول: معیار دینی در طبقه‌بندی دولت
۲۴۴	بند اول: دولتهای عرفی
۲۴۴	بند دوم: دولتهای مکتبی

۲۴۵	گفتار دوم: مبانی نظریه دولت اسلامی
۲۴۶	بند اول: دولت به مثابه ضرورتی فطری در اجتماع
۲۵۱	بند دوم: ضرورتهای اجتماعی تشکیل دولت در اسلام
۲۵۳	گفتار سوم: مفهوم قدرت سیاسی در اسلام
۲۵۶	گفتار چهارم: دولت و نظام سیاسی در اسلام
۲۵۷	گفتار پنجم: چهارچوبهای اصلی دولت در اسلام
۲۶۰	گفتار ششم: مشروعیت دولت در اسلام
۲۶۲	بند اول: ضرورت نهاد برتر هماهنگ کننده و ناظر بر قوا
۲۶۳	بند دوم: راهبرد اسلام پیرامون محور یکپارچگی و وحدت جامعه
۲۶۴	بند سوم: تمایزات قوای سه گانه در قلمرو حکومت اسلامی
۲۶۸	بند چهارم: مداخلات اجرایی حکومت اسلامی
۲۷۰	گفتار هشتم: ایران اسلامی در مسیر تحقق الگوی مطلوب دولت اسلامی
۲۷۳	فصل ششم: مبانی و مفاهیم دولت
۲۷۴	مبحث اول: نظریه دولت مطلقه
۲۸۰	مبحث دوم: نظریه دولت متوسط
۲۸۱	گفتار اول: ویژگیهای اصلی نظریه دولت متوسط
۲۸۱	گفتار دوم: مبانی نظریه دولت متوسط
۲۸۲	مبحث سوم: نظریه دولت طبقاتی
۲۸۳	گفتار اول: مبانی و پایه های دولت طبقاتی
۲۸۵	گفتار دوم: آثار نظریه دولت طبقاتی
۲۸۸	مبحث چهارم: دولت پلیسی
۲۸۹	مبحث پنجم: دولت قانونمند
۲۹۲	گفتار اول: مبانی تبعیت دولت از قانون
۲۹۳	گفتار دوم: نظریات تفسیری در خصوص تبعیت دولت از قانون
۲۹۳	بند اول: نظریه حقوق طبیعی
۲۹۵	بند دوم: نظریه حقوق فردی
۲۹۷	بند سوم: مکتب حقوقی اصالت اجتماعی
۲۹۸	بند چهارم: نظریه تعیین حدود ذاتی اراده دولت
۲۹۹	بند پنجم: نظریه همبستگی اجتماعی
۳۰۱	بند ششم: نظریات اسلامی

۳۰۴	گفتار سوم: ابزارهای قانونی کنترل دولت قانونمند
۳۰۴	بند اول: قانون اساسی
۳۰۵	بند دوم: حقوق طبیعی
۳۰۶	بند سوم: قرارداد اجتماعی
۳۰۷	بند چهارم: تفکیک قوا
۳۰۷	بند پنجم: حاکمیت قانون
۳۰۸	بند ششم: سلسله مراتب قوانین
۳۰۹	بند هفتم: پاسخگویی و مسئولیت
۳۱۰	بند هشتم: دولت مدرن
۳۱۳	مبحث هفتم: نظام حکمرانی مطلوب
۳۱۴	گفتار اول: سابقه پیشینه نظریه مفهوم حکمرانی مطلوب
۳۱۵	گفتار دوم: اصول و مبانی نظریه حکمرانی خوب
۳۲۰	فصل هفتم: وظایف و کارکردهای دولت
۳۲۰	مبحث اول: مأموریت دولت
۳۲۲	مبحث دوم: تشخیص و تمایز کلاسیک کارکردهای سه گانه دولت
۳۲۳	مبحث سوم: وظایف مهم دولت
۳۲۵	گفتار اول: حفظ نظم و امنیت
۳۲۶	گفتار دوم: برقراری عدالت
۳۲۷	گفتار سوم: اجرای قوانین
۳۲۹	گفتار چهارم: دفاع از استقلال و تمامیت ارضی کشور
۳۲۹	گفتار پنجم: هدایت فعالیتهای اقتصادی و اجتماعی
۳۳۰	گفتار ششم: تأمین رفاه و آسایش عمومی
۳۳۱	گفتار هفتم: صیانت از آزادیهای بنیادین و حمایت از حق مشارکت سیاسی
۳۳۱	فصل هشتم: ارکان نهاد دولت
۳۳۳	مبحث اول: جمعیت
۳۳۷	گفتار اول: معیار عینی
۳۳۷	گفتار دوم: معیار ذهنی
۳۳۸	مبحث دوم: سرزمین
۳۳۹	مبحث سوم: حاکمیت و سلطه سیاسی

۳۴۳	گفتار اول: واژه‌شناسی مفهوم حاکمیت
۳۴۵	گفتار دوم: ماهیت کلی حاکمیت
۳۵۰	گفتار سوم: مفهوم حقوقی حاکمیت
۳۵۵	گفتار چهارم: تحولات تاریخی مفهوم حاکمیت
۳۵۶	بند اول: مفهوم حاکمیت در دوره باستان
۳۵۶	بند دوم: مفهوم حاکمیت در قرون وسطی
۳۵۷	بند سوم: مفهوم حاکمیت در دوره جدید
۳۵۸	گفتار پنجم: مبانی حاکمیت
۳۵۹	بند اول: نظریات دینی در خصوص حاکمیت
۳۶۰	بند دوم: نظریه حاکمیت مردم
۳۶۱	بند سوم: نظریه حاکمیت ملی
۳۶۳	بند چهارم: نظریه حاکمیت فردی (حاکمیت مطلق)
۳۶۴	بند پنجم: نظریه حاکمیت در اسلام
۳۷۳	گفتار ششم: مصادیق حاکمیت
۳۷۳	بند اول: حاکمیت داخلی
۳۷۴	بند دوم: بعد خارجی حاکمیت
۳۷۵	گفتار هفتم: آثار و نتایج اعمال حاکمیت
۳۷۵	بند اول: بهره‌مندی دولت از ابزارات حاکمیت
۳۷۵	بند دوم: برابری و تساوی دولتها
۳۷۶	بند سوم: عدم جواز دخالت دولتها در امور یکدیگر
۳۷۶	گفتار هشتم: برابری بحث حاکمیت
	بخش سوم: حقوق عمومی و حاکمیت قانون
۳۸۱	فصل اول: مبانی حاکمیت قانون
۳۸۳	مبحث اول: پیشینه تاریخی حاکمیت قانون
۳۸۶	مبحث دوم: تحولات اندیشه حاکمیت قانون
۳۸۹	مبحث سوم: مرزهای حاکمیت قانون و حاکمیت سیاسی
۳۹۱	مبحث چهارم: ماهیت اندیشه حاکمیت قانون
۳۹۴	فصل دوم: اجرای نظریه حاکمیت قانون
۳۹۴	مبحث اول: زمینه‌های اجرای نظریه حاکمیت قانون

۳۹۵	مبحث دوم: اسلام و حاکمیت قانون
۳۹۶	مبحث سوم: شاخصه‌های اصلی حاکمیت قانون
۳۹۷	گفتار اول: مشروعیت قانون
۳۹۷	گفتار دوم: کلی و غیر شخصی بودن قانون
۳۹۹	گفتار سوم: عطف به ماسبق نشدن قانون
۴۰۰	گفتار چهارم: اجرای قوانین به وسیله دستگاه قضایی شایسته
۴۰۱	گفتار پنجم: اعلام عمومی، روشن و بدون ابهام قانون
۴۰۲	گفتار ششم: ثبات و تداوم قانون
۴۰۲	گفتار هفتم: قابلیت اجرایی قانون
۴۰۳	مبحث چهارم: باساز مردم سالاری و حقوق بشر با حکومت قانون
۴۰۶	مبحث پنجم: حاکمیت قانون و حاکمیت قانون
۴۰۷	گفتار اول: حاکمیت قانون و قوه مقننه
۴۰۸	گفتار دوم: حاکمیت قانون و قوه مجریه
۴۱۰	گفتار سوم: حاکمیت قانون و قوه قضاییه
۴۱۲	مبحث ششم: آثار و نتایج حاکمیت قانون
۴۱۲	مبحث هفتم: ضمانت اجرای حکومت قانون
۴۱۴	منابع و مآخذ

مقدمه

دبان آسمان است این کلام هر که از آن بر رود آید به بام
نیمه بام چرخ کان اخضر بود بل به بامی کز فلک برتر بود

(مولوی)

در عصر حاضر که بر کنش تحولات آن با گسترش دامنه نفوذ دولت در حوزه‌های مختلف زندگی اجتماعی هم‌راه شده است، حقوق عمومی نیز به فراخور این تحول عرصه‌های مختلفی از روابط اجتماعی و سیاسی و در بسیاری از ابعاد به تنظیم این روابط پرداخته است. در حقیقت صرف نظر از تحولات اوایل سده نوزدهم میلادی، رویدادهای سیاسی سده بیستم نشانگر رشد زیادی زمینه مداخله دولت را در فعالیتهای اقتصادی و اجتماعی فراهم ساخته، به سه خود نقش مهمی در تکوین و توسعه موازین نوین حقوق عمومی داشته است.

این امر ضرورت تحقیق و تتبع در خصوص مبانی این رشته را نیز بیش از پیش آشکار ساخته؛ زیرا با وجود تلاشهایی که در عرصه معرفی شاخه‌های مختلف حقوق عمومی در دوره معاصر صورت گرفته است؛ هنوز مبانی و پایه‌های این رشته آن‌چنان‌که باید و شاید مورد بررسی و توجه قرار نگرفته‌اند. در نتیجه این امر، شناخت دانشجویان، پژوهشگران و حتی صاحب‌نظران از موازین حقوق عمومی صرفاً شناختی اجمالی و مبتنی بر آشنایی با مصادیق است. مجموعه این ملاحظات زمینه‌ساز تلاشهای بسیاری در خصوص شناخت مبانی حقوق عمومی شده و بسیاری از این تلاشها علی‌رغم آنکه با غایت واحد و مقصودی معلوم و مشخص صورت گرفته‌اند، در نهایت نقش‌چندانی را در شناساندن این مبانی ایفا نکرده‌اند. در این بین

آسیب‌شناسی مطالعات مربوط به مبانی حقوق عمومی در کشورمان نیز برکنار از آثار فوق‌نموده و حتی در مواردی آسیب‌های آن فراتر از آسیب‌های یادشده قلمداد می‌شود؛ زیرا علی‌رغم توسعه مراکز آموزش عالی و کرسیهای تخصصی آموزش حقوق عمومی، محتوای آثار معدود عرضه‌شده در ادبیات حقوقی کشورمان در خصوص مبانی حقوق عمومی حکایت از مشکلاتی دارد که کم‌وبیش در سایر عرصه‌های علم حقوق نیز از گذشته وجود داشته است. در حقیقت بسیاری از این آثار یا مستقیماً ترجمه‌ای از آثار خارجی بوده یا به طور غیرمستقیم رویکرد ترجمه‌ای داشته و بیشتر به بازخوانی آثار و اندیشه‌های صاحب‌نظران غربی اختصاص یافته‌اند. برخی از این آثار نیز به رویکردها و علایق پژوهشی مؤلفانشان، حقوق عمومی را منحصرراً از جنبه‌های خاصی مانند جنبه‌های فلسفی، تاریخی و غیره مورد تبیین و بررسی قرار داده‌اند. این مشکلات در کنار مشکل اولیه کمبود منابع فارسی در خصوص مبانی حقوق عمومی مؤلف کتاب حاضر را، که از سابقه تدریس این محتوای درسی در دانشگاه تهران و برخی دیگر مراکز آموزش عالی برخوردار است، بر آن داشته تا به تدوین این کتاب، که رابطه مبانی و اصول کلی حقوق عمومی می‌باشد، بپردازد.

واقعیت آن است که مباحث و موضوعات حقوق عمومی در دنیای معاصر از یک سو به دلیل ارتباط آن با قدرت سیاسی نظام هر جامعه و از سوی دیگر به دلیل مطالعه و در عین حال مطالبه مصالح و منافع عموم مردم در کانون توجه قرار گرفته است. به علاوه عواملی چون جدید بودن مطالب، تأثیرگذاری آن بر ابعاد فردی و اجتماعی زندگی انسان موجب شده‌اند تا حقوق عمومی که قواعد حاکم بر روابط دولت و افراد است، در عصر حاضر بیش از سایر گرایش‌های علم حقوق مورد بررسی قرار گیرد. این ضرورتها و توجهات در کشور ما نیز معطوف به این شاخه مهم از دانش حقوق شده و سبب گشته است تا اندیشمندان و صاحب‌نظران این رشته تقریباً نوپا و جدید برای گسترش و توسعه آن بیش از گذشته بکوشند و با آثار و تألیفات خود بر غنای مطالب آن بیفزایند.

کتاب حاضر در درجه نخست کلیاتی در خصوص مبانی حقوق عمومی است و در تدوین آن سعی بر آن بوده تا اصول و مبانی حقوق عمومی به زبانی ساده و روشن

مورد تبیین و بررسی قرار گیرد. این مهم نیز در کنار پرداختن به برخی مفاهیم بنیادین حقوق عمومی وجه دوم کتاب حاضر را جامعیت آن قرار داده است. در حقیقت هر چند نمی‌توان هیچ اثر و دستاورد انسانی را برکنار از کاستیها و محدودیتهای معمول دانست، ولی با توجه به تجربه آثار موجود در خصوص مبانی حقوق عمومی، آنچه در تدوین این کتاب بیشتر مورد توجه قرار گرفته است، کیفیت و جامعیتی بوده که به باور مؤلف در موارد بسیاری کمیت گرایها و برخی کوتاه‌نظریهای معمول جانشین آن شده و در نتیجه نقش زیادی از آثار حقوق عمومی را مقید به قیدوبندهای فلسفی و تاریخی نگاه حتی درج برخی مطالب خارج از بحث نموده است. بنابراین، در این کتاب در حد امکان تلاش بر این بوده تا فارغ از آسیبهایی که در مسیر تدوین آثار حقوقی همواره مؤلف این اثر را تهدید می‌کند، اثری درخور و شایسته ارائه شود. در هر حال امید است که تدوین این کتاب بتواند بخش مهمی از نیازهای دانشجویان مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری حقوق عمومی را که با کمبود منابع فارسی در خصوص موضوع مبانی حقوق عمومی مواجه‌اند، برآورده سازد.

در پایان لازم است از تمامی کسانی که به نحوی در تشویق و راهنمایی مؤلف در مسیر تدوین این کتاب نقش ایفا کرده‌اند، از جمله اساتید و دانشجویان دانشگاه تهران و سایر مراکز آموزشی کشورمان که با اشتیاق و صداقت و نشاط علمی در موارد بسیاری موجبات غنای معلومات بنده و ایجاد انگیزه بیشتر برای ادامه کار را فراهم کردند تقدیر و تشکر نمایم. به ویژه در بازخوانی، تنظیم و راستاری علمی این کتاب همراهیها و تلاشهای آقای احسان اکبری، دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق عمومی دانشگاه تهران، شایسته تقدیر است که تا مراحل نهایی و تصحیح و دقتی شایسته، مؤلف را در تألیف این کتاب یاری رسانده است.

شایسته یادآوری است همچنان که پیش‌تر نیز اشاره شد، این اثر هم مانند سایر آثار انسانی خالی از اشکال و لغزش نخواهد بود و نمی‌توان آن را از هر جهت کامل و شامل دانست، ولی به باور بنده این محدودیت نوعی محدودیت عمومی در همه آثار تصنیفی به دست بشر است و فراتر از آن نقشی ندارد. همان‌گونه که عماد اصفهانی، فاضل و اندیشمند قرن دوازدهم هجری، نیز این حقیقت مهم را در کلام

مشهور خود مورد اشاره قرار داده و می گوید: «هرگز کسی را ندیدم که یک روز مطلبی بنویسد و فردای آن روز نگوید: که اگر این جمله را تغییر می دادم یا آن سطر را جانشین این می کردم، بهتر می بود و یا نگوید چنانچه این عبارت را حذف یا فلان جمله را می افزودم، زیاتر می شد»^۱.

در هر حال این حقیقت انکارناپذیر است که شمول نقض بر تمامی آثار و دستاوردهای علمی سایه افکنده و اگر جز این بود تلاش و تحولات علمی که بیشتر در جهت جبران این کاستیهاست، هرگز حاصل نمی گشت. البته در این مسیر نیز مؤلف خود را بی نیاز از پیشنهادات و نگرشهای اصلاحی صاحب نظران، اساتید و دانش جویان این عرصه نمی داند و در راه تکمیل و اصلاح مطالب موجود، انتقادات مشفقانه و بی طرفانه را بی تردید مورد توجه قرار خواهد داد. از این رو از تمامی کسانی که این کتاب مورد مطالعه و استفاده قرار می دهند، استدعا دارد که در صورت مشاهده اشتباهات و کاستیهای احتمالی، پیشنهادها و همچنین موارد اصلاحی را با مؤلف در میان بگذارند. در مسیر اصلاح و بازنگریهای احتمالی مورد توجه و استفاده قرار گیرد.

خسروا گوی فلک در خم چو گوی تو باد / ساحت کون و مکان عرصه میدان تو باد
ای که انشاء عطارد صفت شوکت توست / من کل چاکر طغراکش دیوان تو باد
(حافظ)

بسم الله التوفیق و علیه التکلان

پیرایه پیر وین

دانشیار و استادیار نگاه تهران

اسفند ماه ۱۳۹۲

۱. انی رأیت أنه لایکتب انسان کتاباً فی یومه الا قال فی غده: لو غیر هذا لکان احسن، ولو زید کذا لکان یستحسن، ولو قدم هذا لکان أفضل، ولو ترک هذا لکان أجمل و هذا من اکبر العبر، و هو دلیل علی استیلاء النقص علی جملة البشر.